

ΕΚΠΑΙΔΥΣΙΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΗΒΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΤΡΙΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΗΙ ΣΥΜΠΡΑΞΕΙ

ΒΛΑΣΙΟΥ ΣΚΟΡΔΕΛΗ, π. Διευθυντοῦ τοῦ Διδασκαλείου Πελοποννήσου, ΑΛΕΞΙΟΥ ΖΑΜΑΡΙΟΥ Διευθυντοῦ τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων ἐν Φιλιππουπόλει, ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ, Διευθυντοῦ τοῦ διδασκαλείου Πελοποννήσου, ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ Δ. ΓΡΑΦΕΙΑΔΟΥ, ὑποδ. τοῦ Ὁρφανοτροφείου Χατζηκώστα.

ΕΝ ΤΗΙ ΗΜΕΔΑΠΗΙ

συνδρομὴ ἑτησίᾳ προπληρωτέα

δραχ. 6

Παρακαλοῦμεν τοὺς καθυστεροῦν-
τας νὰ ἀποστείλωσιν αὐτὴν ἐν
συστημένῃ ἐπιστολῇ.

ΥΠΟ

Π. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Διδάκτορος τῆς Φιλοσοφίας, καὶ εἰδικῶς τῆς παιδαγωγί-
κῆς, πρώην γενικοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν δημοτικῶν
σχολείων τοῦ Κράτους, μέλους τακτικοῦ τοῦ ἐν
Γεμανίᾳ συλλόγου τοῦ πρὸς διάδοσιν τῆς
ἐπιστημονικῆς Παιδαγωγικῆς κλπ.

ΓΡΑΦΕΙΑ : Ὁδὸς Ἀναγνωστατοπούλου ἀριθ. 16.

ΕΝ ΤΗΙ ΑΛΛΟΔΑΠΗΙ

συνδρομὴ ἑτησίᾳ προπληρωτέα

φρ. χρ. 7

Ἀποστέλλεται διὰ συστημένης
ἐπιστολῆς εἰς μονόγροσσα γραμ-
ματόσημα Τουρκίας (5 γρ. 1 φρ.

Ἄριθ. 4.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 20 Σεπτεμβρίου 1894.

Ἔτος Γ'.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ : Ἰωάννης Ἑρρίκος Πεσταλότσης συνέχεια.— Μόρφωσις χαρακτήρος.— Μιχαὴλ Παπαδόπουλος.
— Ἡ ἐμὴ γνώμη περὶ Ἀρσακείου. — Διάφορα.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΕΡΡΙΚΟΣ ΠΕΣΤΑΛΟΤΣΗΣ

(Συνέχεια).

Ἄλλ' ἐκτὸς τῆς ἀνατροφῆς τοῦ υἱοῦ καὶ ἡ ἀνα-
τροφή 50 πτωχῶν παιδίων ὀρφανῶν καὶ ἀπροστα-
τεῦτων, ἃ παρέλαθεν ἐν τῇ ἐπαύλει του ἐγένετο
αἰτία νὰ ἀνεύρη καὶ καλλιεργήσῃ ἔτι μάλλον ὁ
Πεσταλότσης τὰς περὶ ἀνατροφῆς καὶ διδασκαλίας
ιδέας του. Διὰ τῶν 50 τούτων παιδίων, δι' ὧν
ἀποτελέσθη τὸ πτωχοτροφεῖον τοῦ Πεσταλότση,
ἐσκόπει οὗτος τὸ μὲν θέρος νὰ καλλιεργῇ τοὺς ἀ-
γροὺς, τὸν δὲ χειμῶνα νὰ ἀπασχολῇ αὐτὰ περὶ
τὸ νῆθιν καὶ ὑφαίνειν καὶ οὕτω διὰ τῆς ἐργασίας
ταύτης νὰ ἐξοικονομῇ τὴν δαπάνην πρὸς συντή-
ρησιν αὐτῶν. Ἀλλὰ πλὴν τούτου θὰ ἐσώζε καὶ τὰ
ἀπροστάτευτα ταῦτα παιδιά ἀπὸ τοὺς ὄνυχας τῆς
ἀπωλείας καὶ θὰ ἐπέδεικνε ὁποῖα ἀνατροφή πρέπει
νὰ δοθῇ καὶ εἰς τοὺς πτωχοτάτους ἀνθρώπους, δι'
ἧς οὗτοι νὰ γίνωσιν αὐτοτελεῖς καὶ ἀνεξάρτητοι.
Πρὸς τοῖς χειροτεχνικοῖς μαθήμασιν ἐδίδασκεν ὁ
Πεσταλότσης τὰ ὀργανὰ καὶ ἀνάγνωσιν, γραφήν,
νοερὰν ἀρίθμησιν καὶ ἀσκήσεις ἐν τῷ λέγειν. Ἀλλὰ
καὶ τὸ σχολεῖον τοῦτο ἐντελῶς ἀπέτυχε. Τὰ παι-
διά εἰθισμένα νὰ ἐπαιτῶσι προετίμων τὸ ἔργον τοῦτο
τῆς τακτικῆς ἐργασίας καὶ παρεπονούντο περὶ τῆς
τροφῆς, ἣν ἔτρωγον ἐν τῷ καταστήματι καὶ ἐξ ἧς
ἔτρωγε καὶ ὁ Πεσταλότσης αὐτός. Πολλὰ τούτων
ἐδραπέτευον, ὅσάκις μάλιστα ἐνεδύοντο νέα φορέ-
ματα, ἣ ἀπήγοντο παρὰ τῶν γονέων αὐτῶν. Ἀλλὰ
καὶ ὅσα ἔμενον τί ἠδύναντο ἐν τοιαύτῃ ἡλικίᾳ νὰ
πράξωσιν εἴτε ὡς καλλιεργηταὶ τῆς γῆς εἴτε ὡς
ἐπιουργοὶ καὶ ὑφάνται; Ἐκεῖνο τὸ σφάλμα, τὸ ὁ-
ποῖον ὁ Πεσταλότσης κατέκρινε ἐν τῇ διδασκαλίᾳ
τῶν παιδίων, νὰ μὴ σπεύδωσιν οἱ διδάσκαλοι εἰς

τὰς ἀνωτέρας γνώσεις, ἐὰν οἱ μαθηταὶ δὲν ἀποκτή-
σωσιν εὐκολίαν εἰς τὰς κατωτέρας καὶ τριβὴν, διέ-
πραττεν αὐτὸς ἐν τῇ χειροτεχνικῇ ἀπαιτῶν παρὰ
τῶν παιδίων κατασκευὴν λεπτῶν ὑφασμάτων, ἀφ' οὗ
πρότερον δὲν εἶχον μάθη οὐδὲ χονδρὰ καὶ πρόστυχα
νὰ κατασκευάζωσι. Δι' ὃ τὸ πτωχοτροφεῖον τοῦτο
μετὰ 5 ἐτῶν λειτουργίαν διελύθη, τοσαύτη δὲ πε-
νία κατέτρυχε νῦν τὸν Πεσταλότσην, ὥστε ἐστε-
ρεῖτο καὶ αὐτοῦ τοῦ ἄρτου. Οἱ φίλοι του ἐθεώρουν
αὐτὸν ὡς ἀπολωλότα, μάλιστα δὲ ὁ βιβλιοπώλης
Φουώλης εἶπεν εἰς αὐτὸν κατὰ πρόσωπον ὅτι οἱ ἀν-
θρωποὶ νομίζουσιν ὅτι θὰ διαγάγῃ τὴν ζωὴν αὐ-
τοῦ ἐν τῷ πτωχοκομείῳ ἢ ἐν τῷ καταστήματι τῶν
μωρῶν. Ἄλλοι δὲ σκόποντες τὸν Πεσταλότσην
ἔλεγον· Αὐτὸς δὲν δύναται νὰ βοηθήσῃ ἑαυτὸν καὶ
φαντάζεται ὅτι δύναται νὰ βοηθήσῃ ὅλον τὸν
κόσμον.

Ἄλλ' ὁ Πεσταλότσης καὶ ἐν τοιαύτῃ θέσει δὲν
ἀπεδειλίασεν. Ἐδημοσίευσεν βιβλίον τὸ ἐπιγραφό-
μενον, Ἐσπεριναὶ ὥραι μοναστοῦ, ἐν ᾧ ἐμφανί-
ζεται ὡς μεγαλοφυῆς παιδαγωγὸς συνιστῶν τὴν
ὀρθὴν ἀνατροφήν ἐν τῷ οἴκῳ, ἣν πρέπει νὰ ζωο-
γονῇ ἡ ἀγάπη, ὁ ἀπαραίτητος οὗτος ὅρος πάσης
ἀνατροφῆς, συνιστῶν τὰς θετικὰς γνώσεις, καὶ
κατακρίνων πᾶσαν κενολογίαν, ἧτις ἐπιδιώκει τὰς
λέξεις ἄνευ τῆς γνώσεως τοῦ σημασινομένου αὐτῶν,
συνιστῶν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν πίστιν ὡς τὸ ζωτι-
κώτατον στοιχεῖον σύμπαντος τοῦ ἀνθρωπίνου βίου,
οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ τῆς ἀνατροφῆς.

Κατὰ δὲ τὸ ἐπάμενον ἔτος 1781 ἐδημοσίευσεν τὸ
βιβλίον, ὅπερ ἐπιγράφεται « Ὁ Δυνάργος καὶ ἡ Γερ-
τρούδη, βιβλίον ἐκδιδόμενον χάριν τοῦ λαοῦ », καὶ
ὅπερ προσείλκυσε τὴν προσοχὴν τῆς Εὐρώπης ὅλης
διὰ τὰς ἀληθείας αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς παιδείας τοῦ
λαοῦ καὶ διὰ τὴν θερμότητα τῶν αἰσθημάτων, μεθ'

ὧν αὐταὶ ἐκφέρονται. Καὶ ἐταιρεῖται καὶ ἡγεμόνες καὶ ὑπουργοὶ ἐξέφρασαν τὴν χαρὰν των εἰς τὸν Πεσταλότσην διὰ τὸ ἐθνικὸν τοῦτο βιβλίον, ὅπερ ἔτεμε νέαν ὁδὸν εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν παιδῶν. Ὁ Πεσταλότσης θέλει ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων των αἰ μητέρες καλῶς πρὸς τοῦτο παρασκευασθεῖσαι. Ἡ Γερτρούδη ἡ σύζυγος τοῦ ἀγαθοῦ μὲν, ἀλλὰ κούφου Λινάρδου εἶναι ἐνταῦθα τὸ ὑπόδειγμα τῶν παιδαγωγῶν μητέρων. Πῶς αὕτη διοικεῖ τὸν οἶκόν της, διδάσκει καὶ παιδεύει τὰ τέκνα της, ἐκτίθενται ἐν τῷ βιβλίῳ μετὰ πολλῆς ἀκριβείας. Ἡ Γερτρούδη ἐμπνέει εἰς τὸ τέκνον της καὶ διὰ τοῦ παραδείγματός καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας σέβας πρὸς τοὺς γονεῖς του καὶ ἀγάπην καὶ πίστιν, ἅπερ πάντα ἀποτελοῦσι τὴν βᾶσιν τῆς θρησκείας. Φιλεῖ τὴν χεῖρα τοῦ βρέφους, περὶ οὗ φιλοσόφως προνοεῖ καὶ ἀγρυπνεῖ, καὶ ποιεῖ αὐτὸ νὰ ἀγαπᾷ οὐχὶ μόνον τὴν μητέρα του καὶ τὸν πατέρα του, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἐν τῷ οἴκῳ, πάντα καθόλου ἀνθρώπων καὶ ἡ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους αὐτῆ ἀγάπη μεταβαίνει εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεόν. Αὕτη διδάσκει τὸ τί κλον τῆς τῶ στοιχεῖα τῶν γνώσεων καὶ ἐν τῷ διοργανισμῷ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τοῦ χωρίου παρεχει τὴν συμβουλὴν της. Ἐὰν ὁ οἶκος δὲν μεταβληθῆ εἰς ναὸν τοῦ Θεοῦ, ἐὰν ἡ μήτηρ δὲν ζωογονῆ ὡς πρέπει, καρδίαν καὶ κεφαλὴν τοῦ παιδιοῦ, τότε πᾶσα ἄλλη ριζικὴ μεταρρυθμίσις τῆς κοινωνίας ἀποβαίνει ἀδύνατος. Αὗται εἶναι αἱ θεμελιώδεις τοῦ βιβλίου ἰδέαι, ὅπερ μετὰ χάριτος καὶ μετὰ θερμότητος γεγραμμένον ἐγένετο προσφιλὲς τῶν ἀνθρώπων ἀνάγνωσμα.

Ἡ ἐπιτυχία τοῦ βιβλίου τούτου ἐθάρρυνε τὸν Πεσταλότσην νὰ ἀφιερῶθῃ νῦν ὅλως εἰς τὴν συγγραφὴν βιβλίων, ὧν πολλὰ ἐδημοσίευσεν, χωρὶς ὅμως ταῦτα νὰ ποιήσῃ τὴν ἐντύπωσιν τοῦ βιβλίου τοῦ Λινάρδου καὶ τῆς Γερτρούδης. Οὕτως εἰργάζετο ὁ Πεσταλότσης μέχρι τοῦ 1798, ὅτε ὁ Ὑπουργὸς τῆς Ἑλβετίας Στάπφρος ἐκτιμῶν τὰς ἰδέας καὶ τοὺς πόθους τοῦ Πεσταλότση διώρισεν αὐτὸν διευθυντὴν ὀρφανοτροφείου ἐν Στάντση. Μαθηταὶ συνήχθησαν κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος περὶ τοὺς 80. Τὴν κατάστασιν αὐτῶν περιγράφει ὁ Πεσταλότσης ὡς ἐξῆς. «Τὰ πλεῖστα τῶν παιδῶν τούτων ἦσαν εἰς ἀθλίαν κατάστασιν. Ἡ ψῶρα τοσοῦτον εἶχε ριζοβολήσῃ εἰς τὸ σῶμα αὐτῶν, ὥστε μόλις ἠδύνατο νὰ περιπατοῦσι, ἀλλὰ εἶχον πληγὰς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν, ἀλλὰ δὲ ἐλκώματα πλήρη φθειρῶν, ἀλλὰ δὲ ἦσαν κατεσκληρότα, ὡχρὰ, χάσκοντα μὲ ὀφθαλμούς πλήρεις φόβου καὶ μὲ ρυτίδας ἐπὶ τοῦ μετώπου, ἀλλὰ δὲ αὐθόδη εἰθισμένα εἰς τὴν ἐπειτείαν, εἰς τὴν ὑποκρισίαν καὶ εἰς πᾶσαν δολιότητα, ἀλλὰ δὲ ὑπὸ τῆς δυστυχίας τεταπεινωμένα, δειλὰ καὶ σκληρόκαρδα. Μεταξὺ δὲ τούτων καὶ τινὰ τρυφήλα, ζήσαντα ἄλλοτε ἐν ἀφρονίᾳ καὶ ὀρστώνη. Ταῦτα εἶχον ἀξιώσεις πολλὰς, ἦσαν πρὸς ἀλληλα

συνδεδεμένα καὶ περιεφρόνου τὰ παιδία τῶν ἐπειτῶν καὶ τῶν πτωχῶν, καὶ ἠγανάκτου μάλιστα βλέποντα ὅτι καὶ αὐτὰ ὑπεβαλοντο εἰς τὴν αὐτὴν δίαιταν πρὸς τὰ ἄλλα. Πάντα δὲ ἦσαν ὀκνηρὰ καὶ ἀνόητα ὅλως εἰς τὸ σκέπτεσθαι. Αἱ σχολικαὶ τῶν γνώσεις ἦσαν μηδαμιναί. Καὶ ὅμως τὰ παιδία ταῦτα δὲν ἐστεροῦντο πνεύματος, τινὰ μάλιστα, τούτων ἦσαν δι' ἐκτάκτου εὐφυΐας πεπροικισμένα.»

Τὶ δὲ ὁ Πεσταλότσης ἐκ τῶν παιδίων τούτων ἐποίησε δηλοῦται ἐκ τῆς ἐπισήμου ἐκθέσεως περὶ τοῦ σχολείου πρὸς τὸ ὑπουργεῖον, ἐν ἧ ἀναγινώσκωμεν ταῦτα. «Ὁ πατὴρ Πεσταλότσης ἐργάζεται νύκτα καὶ ἡμέραν ὑπερανθρώπως. Ἐν τῷ σχολείῳ ἐργάζονται καὶ τρώγουσι 62 παιδία, κοιμῶνται ὅμως ἐν αὐτῷ μόνον 50 δι' ἔλλειψιν κλινῶν. Εἶναι δὲ θαυμασμῶς ἄξιον τί ὁ ἀγαθὸς ἀνὴρ κατορθώνει καὶ πόσον προώδευσαν οἱ μαθηταί, οἵτινες ἐγένοντο φιλομαθέστατοι, ἐν τῷ βραχεῖ τούτῳ χρόνῳ. Ἀναμφιδόλως ἡ πολιτεία θὰ ἀποζημιωθῆ μετὰ τόκου ἐν ὀλίγοις ἔτεσιν διὰ τὸ εὐργετικὸν τοῦτο καθίδρυμα.»

Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα δὲν ἔλειψαν ἐχθροί. Ἄλλοι κατέκριναν αὐτόν, διότι δὲν εἶχεν ὠρισμένον πρόγραμμα, ἀλλὰ ὑπελόγιζον ὅτι αἱ ἐργασίαι τοῦ σχολείου δὲν καλύπτουσι τὰς δαπάνας, ἀλλοὶ ἰταμότεροι κατηγοροῦν αὐτόν ὅτι ὁ Πεσταλότσης καταχρᾶται πρὸς ἴδιόν του ὄφελος, στερῶν τοὺς παῖδας τροφῆς καὶ ποτοῦ. Εἰς ταῦτα δὲ προσετέθη καὶ ἡ δυσπιστία τοῦ καθολικοῦ κλήρου πρὸς τὸν Πεσταλότσην.

Οὕτως εἶχον τὰ κατὰ Πεσταλότσην ἐν Στάντση, ὅτε οἱ Γάλλοι κατέλαβον τὴν πόλιν καὶ ἐποίησαν τὸ ὀρφανοτροφεῖον νοσοκομεῖον. Οἱ μαθηταὶ ἐστάλησαν εἰς τὰς οἰκίας των, ὁ δὲ Πεσταλότσης μετέβη εἰς τὰ λουτρά τοῦ Gurnigel. Μετὰ 1 ἔτος ἐκινῶθη μὲν τὸ σχολεῖον, ἀλλ' αἱ ἀρχαὶ δυσμενῶς ἔχουσαι πρὸς τὸν Πεσταλότσην δὲν ἐκάλεσαν αὐτόν πάλιν εἰς τὴν διεύθυνσιν. Ἐν Gurnigel ἔζη ὁ Πεσταλότσης βίον ἡρεμῶν, εὐφρόνων, ἀλλ' ἐν ἐλύπει τὴν ψυχὴν του ὅτι δὲν εἶχε νὰ διδάσκῃ παῖδας. Καὶ εἰς τοῦτο πάλιν συνέδραμεν ὁ ὑπουργὸς Στάπφρος, ὅστις ἔδωκεν αὐτῷ χρηματικὴν ἀποζημίωσιν, ἵνα ἐργασθῆ πρὸς διατύπωσιν καὶ τελειοποίησιν τοῦ συστήματός του. Προσέφερε δὲ αὐτῷ νὰ κάμῃ τὰ πειράματά του ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ τοῦ χωρίου Βουργοδόρφης ἐν τῷ καντονίῳ Βέρνης, τὰ δὲ ἀποτελέσματα τῆς διδασκαλίας τοῦ Πεσταλότση ἐφάνησαν ἐνταῦθα τοιαῦτα εἰς τὰς δημοσίας ἐξετάσεις, ὥστε ἡ ἐφορεία τοῦ σχολείου ἐξέφρασεν ἀπροκαλύπτως τὰ συγχαρητήριά της καὶ τὴν γνώμην της ταύτην ἐπέδωκε τῷ Πεσταλότση καὶ γραπτῶς. Ἡ ἐφορεία προέτεινε εἰς αὐτόν νὰ δεχθῆ θέσιν διδασκάλου ἐν τῷ δευτέρῳ σχολείῳ τῶν ἀρρένων, ἀλλ' ὁ Πεσταλότσης ἐπεθύμησε νὰ ἰδρῦσῃ ἴδιον σχολεῖον καὶ ὄντως κατὰ τὸν 8)βριον τοῦ 1800 ἀνηγγέλθη ἡ ἰδρυσις παιδαγωγείου καὶ δι-

δασκαλείου ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Πεσταλότση. Ἡ κυβέρνησις παρεχώρησε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὰ κενὰ μένοντα ἀνάκτορα ἐν Βουργοδόρφη. Εἰς τὸ σχολεῖον τοῦτο ἐφοίτων καὶ ἄποροι μαθηταί, ἀλλὰ καὶ εὐποροὶ ἐπὶ διδάκτροις. Ἐνταῦθα διέτριψε ὁ Πεσταλότσης 4 ἔτη, τί δὲ διειροήθη καὶ τί ἐπραξεν, περιέγραψεν ἐν τῷ βιβλίῳ. «Πῶς ἡ Γερτρούδη ἀνατρέφει τὰ τέκνα της.» Τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ 14 ἐπιστολῶν, ἐν αἷς μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐκτίθενται αἱ παιδαγωγικαὶ ἀρχαὶ τοῦ Πεσταλότση καὶ πειράται νὰ ἐφαρμόσῃ αὐτὰς εἰς ἕκαστον τῶν μαθημάτων. Τὸ βιβλίον τοῦτο εἶναι ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος τῆς παιδαγωγικῆς τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἐξ αὐτοῦ διδάσκεται ὁ ἀναγνώστης καὶ παιδαγωγικὰς ἰδέας ὀρθὰς, ἀλλὰ μάλιστα πάντων τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ διδασκαλικὸν ἔργον, ἧτις εἶναι ἡ ψυχὴ τῆς εὐδοκίμησεως παντὸς διδασκάλου. Ἐπειδὴ δὲ ἐν ἔτει 1804 ἡ ἔπαυλις ὠρίσθη νὰ γίνῃ ἀνώτατον δικαστήριον, εἰς τὸν Πεσταλότσην παρεχωρήθη μοναστήριον τι ἐν τῇ πλησίον κειμένη κώμῃ München-Buchsee, ἵνα ἐξακολουθήσῃ τὸ σχολεῖον, ἀλλὰ παραδόξως ἡ διεύθυνσις ἀνετίθη εἰς τὸν Φελλεβέργιον, ὅπερ σφόδρα ἐλύπησε τὸν Πεσταλότσην. Καὶ διὰ τοῦτο, ὅτε ἡ πόλις Ὑβερδον ἐκάλεσεν αὐτόν νὰ ἰδρῦσῃ ἐν αὐτῇ τὸ σχολεῖόν του, ὁ Πεσταλότσης εὐχαρίστως μετόκησεν ἐκεῖ καὶ ἰδρυσεν τὸ σχολεῖον, ὅπερ ἔφερεν εἰς αὐτόν αἰδίων ὄξαν. Εἰς τὸ σχολεῖον τοῦτο, ὅπερ ἐγένετο πανταχοῦ γνωστὸν διὰ τὴν ἰδιαιτέραν μέθοδον τῆς διδασκαλίας καὶ διὰ τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα, ὅπερ ἔπνευ ἐν αὐτῷ, συνέρρεον πανταχόθεν μαθηταί, ἀλλὰ καὶ οἱ μεγάλοι τῶν ἐθνῶν ἄνδρες, αὐτοκράτορες, ὑπουργοί, φιλόσοφοι, ἵνα θαυμάσωσιν ἐκ τοῦ πλησίον τὸ νέον εἶδος τῆς διδασκαλίας τοῦ Πεσταλότση. Ἡ Κυβέρνησις τῆς Πρωσίας ἔστειλεν ἐκεῖ νέους νὰ μορφωθῶσιν ὡς διδάσκαλοι τοῦ λαοῦ. Ἀξία ἰδίως μνείας εἶναι ἡ παραίνεσις πρὸς τοὺς νέους τούτους τοῦ Ὑπουργοῦ τῆς Πρωσίας. «Τοῦτο, τέκνα μου, νὰ θεωρῆτε ὡς ὕψιστον ἔργον σας νὰ θερμανθῆτε ἐκ τῆς ἱεράς πυρᾶς, ἧτις καίει εἰς τὰ στήθη τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς ἀγάπης.» Ἀλλὰ τὸ σχολεῖον τοῦτο μετὰ πάροδον ἐτῶν τοῦτο μὲν ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν μαθητῶν, τοῦτο δὲ ὑπὸ τῆς συρροῆς τῶν ξένων, οἵτινες διέκοπτον συχνάκις τὴν διδασκαλίαν, τοῦτο δὲ καὶ ὑπὸ τῆς ἀπαιδευσίας τῶν διδασκάλων, οἵτινες σκανδαλωδῶς ἤριζον πρὸς ἀλλήλους, δὲν ἀπέφερε τοὺς προσδοκωμένους καρπούς, μάλιστα δὲ ἡ πειθαρχία ἐν αὐτῷ εἶχε καταστῆ λίαν χαλαρά. Διὸ ἠναγκάσθη νὰ διαλύσῃ αὐτὸ ὁ Πεσταλότσης ἐν ἔτει 1825 ἀποχωρισθεὶς αὐτοῦ διὰ τῶν λέξεων: «Ἀληθῶς ἡ διάλυσις τοῦ σχολείου μου καταστρέφει τὴν ζωὴν, τοσαύτην θλίψιν τοῦτο μοὶ ἐμποιεῖ». Ἐκ τοῦ Ὑβέρδου μετόκησεν ὁ Πεσταλότσης εἰς τὸ προσφιλὲς του κτήμα τὴν Νέαν Ἐπαυλιν, ἵνα

διέλθῃ τὰς ὑπολοιπούς τοῦ βίου του ἡμέρας. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα δὲν ἠδύνατο νὰ ἡσυχάσῃ. Συνέγραψε δύο λίαν διδακτικὰ συγγράμματα τὸ «Κύκνειον ἔσμα μου» καὶ «Τὰς περιπετείας τῆς ζωῆς μου.» Ἀλλὰ κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1827 ἠσθένησε καὶ κομισθεὶς εἰς τοὺς ἰατροὺς τῆς Βρούγγης ἀπέθανεν τῇ 17 Φεβρουαρίου 1827. Αἱ τελευταῖαι αὐτοῦ λέξεις ἦσαν: «Συγχωρῶ τοὺς ἐχθροὺς μου. Εἶθε οὔτοι νὰ εὐρωσι νῦν τὴν εἰρήνην, ὅτε ἐγὼ ἀπέρχομαι εἰς τὴν αἰωνίαν εἰρήνην.» Ἐτάφη δὲ ἐν τῷ χωρίῳ Βίρρφ (Birr), ἐνθα κατὰ τὸ 1846 ἰδρῦθη αὐτῷ μνημεῖον ἔμπροσθεν τοῦ σχολείου, ἐφ' οὗ ἀναγράφεται τὸ ἐξῆς ἐπιγράμμα.

«Ἐνθάδε κεῖται Ἑρρίκος Πεσταλότσης γεννηθεὶς μὲν ἐν Ζυρίχῃ τῇ 12 Ἰανουαρίου, ἀποθανὼν δὲ ἐν Βρούγγῃ τῇ 17 Φεβρουαρίου 1827, πατὴρ τῶν πτωχῶν ἐν Νέα Ἐπαύλει, πατὴρ τῶν ὀρφανῶν ἐν Στάντση, ἰδρυτὴς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἐν Βουργοδόρφῃ καὶ Μοναχοβούξῃ, παιδευτὴς δὲ τῆς ἀνθρωπότητος ἐν Ὑβέρδῳ. Ἄνθρωπος, χριστιανός, πολίτης, τὰ πάντα ἦτο ὑπὲρ τῶν ἄλλων, ὑπὲρ ἑαυτοῦ δὲ οὐδέν. Γαῖαν ἔχοι ἐλαφράν! Εἰς τὸν πατέρα ἡμῶν Πεσταλότσην ἡ εὐγνωμονοῦσα πόλις Ἀργαίου.»

Καὶ οὕτως ἐτελεύτησε τὸν πολυπαθῆ βίον του ὁ μέγιστος τῶν νεωτέρων παιδαγωγικῶν, ὅστις ὑπέδειξεν πῶς πρέπει νὰ παιδεύωνται οἱ ἄνθρωποι συμφῶνως πρὸς τοὺς νόμους τῆς φύσεως αὐτῶν, ὅστις κατέφερεν ἀμείλικτον τὸν πέλεκυν κατὰ τοῦ διαφθείροντος τὸν ἄνθρωπον πνευματικοῦ μηχανισμοῦ, ὅστις ἀνεκήρυξε τὰ δίκαια παντὸς ἀνθρώπου εἰς πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν μὸρφωσιν, ὅστις ἐνεβούσιασε τὸν κόσμον νὰ ἀναλάβῃ τὸν ἐξευγενισμὸν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους διὰ τῆς ἰδρύσεως καλῶν δημοτικῶν σχολείων. Ἡ διόρθωσις τῶν σχολείων ἢ πυρετώδης ἢ παρατηρουμένη ἐν Εὐρώπῃ σήμερον εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν μεγάλων ἀγώνων τοῦ Πεσταλότση, ὅστις ἔφερε σχολικὴν ἐπανάστασιν, ἀφ' ἧς πλέον ἀρχεται νέα ἐποχὴ διὰ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα. Αἱ θεμελιώδεις ἰδέαι τοῦ Πεσταλότση εἶναι ἐννεα καὶ ἀναγράφονται ὡς ἐξῆς ὑπὸ τοῦ ἐνθουσιώδους ὀπαδοῦ αὐτοῦ, τοῦ Ἀδόλφου Δειστερβείγιου.

1. Τὰ ἀξιώματα τῆς ἀνατροφῆς κεῖνται ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει.
2. Ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἐνυπάρχει ἡ ἐφεσις πρὸς ἀνάπτυξιν.
3. Ἡ ὀρθὴ ἀνατροφή πρέπει νὰ ἀπομακρύνῃ τὰ καλύματα (ἀρνητικὴ ἐπίδρασις).
4. Ἡ θετικὴ ἐπίδρασις εἶναι διέγερσις. Ἡ δὲ παιδαγωγικὴ ὡς ἐπιστήμη εἶναι θεωρία τῆς διεγέρσεως ταύτης.
5. Ἡ ἀνάπτυξις ἀρχεται ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων, ἀπὸ τῶν κατ' αἰσθησιν ἐντυπώσεων, ἀπὸ τῶν ἐποπειῶν, τὸ δὲ κορυφωμα αὐτῆς εἶναι διανοητικῶς

μὲν ἡ λογικότης, πρακτικῶς δὲ ἡ αὐτοτέλεια.

6. Εἰς τὴν αὐτοτέλειαν ἄγει ἡ αὐτενέργεια.

7. Ἡ πρακτικὴ δραστηριότης προέρχεται μάλ-
λον ἐκ τῆς ὑπάρξεως πνευματικῆς καὶ σωματικῆς
δυνάμεως ἢ ἐκ γνώσεων, ἐντεῦθεν ἀνάγκη ἀνα-
πτύξεως τῆς δυνάμεως.

8. Ὁ θρησκευτικὸς βίος δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς
ἀποστηθίσεως γνωμικῶν καὶ τῆς κατηγήσεως, ὅσον
ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς συμβιώσεως τοῦ παιδίου μετὰ
θεοσεβοῦς μητρὸς καὶ δραστηρίου πατρός.

9. Τὰ κυριώτατα μέσα πρὸς μόρφωσιν τῆς πνευ-
ματικῆς δυνάμεως εἶναι σχῆμα, ἀριθμὸς, γλῶσσα.
(ἀκολουθεῖ).

Η ΜΟΡΦΩΣΙΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΟΣ

1.

Μοῦ φαίνεται ὅτι ἐν τοῖς σχολείοις ὁ νοῦς τῶν
διδασκάλων στρέφεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν μετά-
δοσιν γνώσεων, παραμελεῖται δὲ τὸ ἄλλο, ὅπερ εἶναι
σπουδαιότερον καὶ ἀναγκαιότερον ἢ ἡθικὴ αὐτοῦ
μόρφωσις διὰ τῆς ἀσκήσεως. Καὶ δὲν ἀνοῦμαι μὲν
ὅτι αἱ γνώσεις καλῶς διδασκόμεναι γεννῶσιν αἰ-
σθήματα καὶ ψυχικὰ διαθέσεις συντελοῦσας εἰς
τὴν ἡμέρωσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἢ καὶ μεταδίδουσιν
ἀμέσως ἠθικὰς ἀρχὰς καὶ ἠθικὰ διδάγματα, ἕπερ
δύναται νὰ προδιαθέσῃ τὴν ψυχὴν τοῦ μαθητοῦ
εἰς εὐγενεῖς ἀποφάσεις καὶ πράξεις, ἀλλὰ δὲν βλέπω
διατὶ νὰ παραλείπωμεν καὶ τὸ ἄλλο τὸ ἄμεσον
δύναμιν ἔχον εἰς τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν τοῦ ἀνθρώ-
που, ὅπερ ἐν τῇ παιδαγωγικῇ ἀναγράφεται εἰς ἴδιον
κεφάλαιον καλούμενον ἀγωγή ἢ ἄσκησις ἢ ἠθο-
πλαστική.

Διὰ νὰ γίνῃ ἐπαισθητὴ ἡ διαφορὰ τῆς διδασκα-
λίας καὶ ἀγωγῆς εἰς πάντα διδάσκαλον φέρομεν ἕν
παράδειγμα. Σπουδαία ἀπαίτησις τοῦ σχολείου εἶναι
νὰ ἐμφοτεύσωμεν εἰς τοὺς μαθητὰς τὴν χριστιανικὴν
ἀγάπην. Τοῦτο δύναμιν νὰ ποιήσωμεν διὰ τῆς δι-
δασκαλίας. Καὶ εἰς πάντα ἀναγνώστην τῆς Ἐκπαι-
δεύσεως ἐπέρχεται ἐνταῦθα ἡ παραβολὴ τοῦ καλοῦ
Σαμαρείτου ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίῳ 10. 25-
37. Διὰ τῆς περιγραφῆς τῆς ἀθλιότητος τοῦ ἀνθρώπου,
ὅστις τετραυματισμένος ὑπὸ τῶν ληστῶν καὶ ἐστε-
ρημένος τῶν πάντων ἐκινδύνευε νὰ ἀποθάνῃ οἰκτρὸν
θάνατον ἐν τῇ ἐρημίᾳ, ὡς καὶ διὰ τῆς ἐπιλοθυσίας
τοῦ καλοῦ Σαμαρείτου, ὅστις λησμονεῖ ἑαυτὸν καὶ
ἀφιερῶται ὅλως εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ ξένου ἀν-
θρώπου διεγείρονται εἰς τὰς ψυχὰς τῶν παιδῶν, μά-
λιστὰ δὲ ὅταν ἡ διήγησις τοῦ διδασκάλου γίνεται
τεληνέντως, παρόμοια αἰσθήματα εὐσπλαγχνίας καὶ
εὐεργεσίας, εἰς διηγέθησαν καὶ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ
καλοῦ Σαμαρείτου. Ἄλλ' ἢ συγκίνησις αὕτη εἶναι

ἀρχὴ πρὸς πράξιν, μόνη δὲ αὕτη δὲν ἐξαρκεῖ νὰ
καταστήσῃ τοὺς παιδᾶς ἐν τῷ βίῳ ἠθικούς. Ἀνάγκη
εἰς τὰ εὐγενῆ ταῦτα αἰσθήματα, ἃ διηγείρην ἢ
διδασκαλία, νὰ ἔλθῃ συνεπίκουρος καὶ ἡ πράξις.

Ἐν τῷ σχολείῳ πόσαι περιπτώσεις δὲν ἀναφαίνον-
ται ἀπαιτοῦσαι τὴν ἐκδήλωσιν τῆς χριστιανικῆς ἀ-
γάπης. Εἶναι μαθηταὶ πτωχοὶ ἔχοντες ἀνάγκη,
κιν τῆς συνδρομῆς τῶν συμμαθητῶν τῶν εἴτε εἰς
χαρτίον εἴτε εἰς γραφίδα καὶ τ. τ. Εἶναι μαθη-
ταὶ ἀμβλεῖς τὸν νοῦν, οἵτινες δὲν δύνανται νὰ ἀντι-
ληφθῶσιν ἀμέσως τῆς διδασκαλίας καὶ χρῆζοντες
τῆς βοήθειας ἐν τούτῳ ἐνός τῶν συμμαθητῶν τῶν.
Εἶναι μικροὶ μαθηταί, οἵτινες μακρὰν οἰκοῦντες μετὰ
τὴν λήξιν τῶν μαθημάτων τοῦ σχολείου ἔχουσιν
ἀνάγκην συνοδοῦ, ἵνα ἔλθωσι εἰς τὴν οἰκίαν τῶν,
καὶ τοῦτο τὸ καλὸν δύναται νὰ ποιήσῃ τῶν ἐν τῷ
σχολείῳ πρεσβύτερός τις μαθητῆς. Εἰς τὸ σχολεῖον
ἐμφανίζονται ῥακένδυτοι ἐπαῖται, πρὸς οὓς δίδει
ἐλεῶν ὁ διδάσκαλος τὸν ὄβολόν του. Ἐκ τῶν πα-
ραδειγμάτων τούτων καὶ μυρίων ἄλλων, ἃ ἐμφανί-
ζει καθ' ἡμέραν ὁ σχολικὸς βίος, οἱ μαθηταὶ ἀσκούν-
ται νὰ ποιῶσι τὸ καλὸν καὶ νὰ ἐγγενᾶται εἰς τὴν
ψυχὴν αὐτῶν ἡ εὐγενὴς ἐκείνη διάθεσις τῆς συμπα-
θείας πρὸς τοὺς πάσχοντα, ὅπερ εἶναι τὸ μέγιστον
τοῦ χριστιανισμοῦ δῶρον εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Τὸ κα-
θῆκον τοῦτο τῆς ἀσκήσεως εἰς τὴν ἀρετὴν παραλεί-
πεται παντελῶς ἐκ τοῦ σχολείου. Καὶ δύναμιν
νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ Ἑλλάς ἔχει διδασκάλους, παι-
δαγωγούς ὅμως ὄχι. Καὶ ὅμως ὁ κυριώτατος τοῦ
δημοτικοῦ σχολείου σκοπὸς εἶναι ἡ ἠθικοποίη-
σις τῶν μαθητῶν καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας ἀλλ'
οὐχ ἥκιστα καὶ διὰ τῆς ἀσκήσεως. Τὴν ἔλλειψιν
ταύτην τοῦ σχολείου, ἥτις καθιστᾷ τὰ σχολεῖα ἑτε-
ροσκελῆ καὶ ἀνάπηρα, κενὸς εἶναι νῦν νὰ κατα-
νοήσωσιν οἱ διδάσκαλοι καὶ νὰ προθυμηθῶσι νὰ θερα-
πεύσωσι. Ὅτι δὲ εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιωτάτων κα-
θηκόντων αὐτῶν ἡ ἄσκησις εἰς τὴν ἀρετὴν θὰ προσ-
αγγάσωμεν μάρτυρα τὸν μέγιστον τῶν φιλοσόφων τοῦ
κόσμου τὸν Ἀριστοτέλη τὸν Μακεδόνα λέγοντα
ἐν τοῖς Ἠθικοῖς Νικομαχείοις Β. κεφ. Α. Τὰ ἐξῆς.

«Ἀρῶ λοιπὸν ἡ ἀρετὴ εἶναι δύο εἰδῶν ἄλλη
μὲν διανοητικὴ, ἄλλη δὲ ἠθικὴ, ἡ μὲν διανοητικὴ
σχηματίζεται καὶ αὐξάνει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ
τῆς διδασκαλίας, καὶ διὰ τοῦτο χρειάζεται καὶ πεί-

«Διττῆς δὲ τῆς ἀρετῆς οὕσης, τῆς μὲν διανοητι-
κῆς τῆς δὲ ἠθικῆς, ἡ μὲν διανοητικὴ τὸ πλεῖστον ἐκ
διδασκαλίας ἔχει καὶ γένεσιν καὶ τὴν αὐξήσιν, διό-
περ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου, ἡ δὲ ἠθικὴ ἐξ
ἔθους περιγίγνεται, ὅθεν καὶ τὸννομα ἐσχηκεν μι-
κρὸν παρεκκλίνον ἀπὸ τοῦ ἔθους.—ἐξ οὗ καὶ δῆλον
ὅτι οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγί-
γνεται· οὐδὲν γὰρ τῶν φύσει ὄντων ἄλλως ἐθίζεται,
οἷον ὁ λίθος φύσει κάτω φερόμενος οὐκ ἂν ἐπιθεῖται
ἄνω φέρεσθαι, οὐδ' ἂν μυριάκις ἐθίζῃ τις ἄνω ῥί-
πτων, οὐδὲ τὸ πῦρ κάτω, οὐδὲ ἄλλο οὐδὲν τῶν ἄλ-

ραν καὶ χρόνον, ἡ δὲ ἠθικὴ σχηματίζεται ἐκ τοῦ
ἔθους (τῆς συνθείας, τῆς ἀσκήσεως) καὶ διὰ τοῦτο
ὀνομάσθη καὶ ἠθικὴ ἀπὸ τοῦ ἔθους μὲ μικρὰν μετα-
βολὴν. Ἐκ τούτου γίνεται φανερόν ὅτι οὐδεμία τῶν
ἠθικῶν ἀρετῶν ὑπάρχει εἰς ἡμᾶς ἐκ φύσεως·
διότι οὐδὲν πρᾶγμα, ὅπερ ὑπάρχει φύσει, ἐθίζεται
ἄλλως π. χ. ὁ λίθος, ὅστις φύσει φέρεται κάτω δὲν
ἔμπορεῖ νὰ συνήθισθῃ νὰ φέρεται ἄνω, καὶ ἂν χι-
λιάκις θέλωμεν νὰ συνήθισωμεν αὐτὸν πρὸς τοῦτο
ῥίπτοντες ἄνω, οὐδὲ τὸ πῦρ νὰ ῥίπτῃ τὰς φλόγας
του κάτω, οὐδὲ ἄλλο κανὲν πρᾶγμα φυσικὸν νὰ συν-
θισθῇ εἰς τι παρὰ τὴν φύσιν του. Κατὰ τοῦτο δὲν
ἔχομεν τὰς ἀρετὰς οὔτε ὑπὸ τῆς φύσεως οὔτε παρὰ
τὴν φύσιν, ἀλλὰ ἔχομεν φύσει μόνον τὴν ἰκανότητα
νὰ δεχθῶμεν αὐτάς, τελειοποιούμεθα δὲ διὰ τῆς
ἀσκήσεως. Προσέτι δὲ ὅσα φύσει ἀποκτῶμεν, πρό-
τερον ἔχομεν τὴν πρὸς τοῦτο δύναμιν, ὕστερον δὲ
ἐκφαίνεται ἡ ἐνέργεια, ὡς βλέπει πᾶς τις ἐπὶ τῶν
αἰσθήσεων (διότι δὲν ἀποκτῶμεν αὐτάς διὰ τοῦ
πολλάκις βλέπειν ἢ ἀκούειν, ἀλλὰ τὸναντίον μετα-
χειριζόμεθα αὐτάς ἔχοντες, καὶ ἔχομεν αὐτάς χωρὶς
νὰ τὰς μεταχειρισθῶμεν. Τὰς δὲ ἀρετὰς ἀποκτῶ-
μεν διὰ τῆς προτέρως ἐνεργείας ὡς συμβαίνει καὶ
ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν, διότι ὅσα εἴμεθα ἡ-
ναγκασμένοι νὰ πράξωμεν, ἀφ' οὗ πρότερον ἐμάθο-
μεν αὐτά, ταῦτα μανθάνομεν διὰ τῆς πράξεως π. χ.
οἱ οἰκοδόμοι γίνονται οἰκοδόμοι οἰκοδομοῦντες καὶ οἱ
κιθαρισταὶ κιθαρίζοντες. Οὕτω δὲ καὶ δικαιοὶ γινό-
μεθα τὰ δίκαια πράττοντες, σώφρονες τὰ σώφρονα,
ἀνδρεῖοι τὰ ἀνδρεῖα. Παράδειγμα τούτου ἔχομεν καὶ
τὰ γινόμενα εἰς τὰς πόλεις· διότι καὶ οἱ νομοθέται
κάμνουσι τοὺς πολίτας ἀγαθοὺς διὰ τῆς ἀσκήσεως,
αὐτὸς τέλος εἶναι ὁ σκοπὸς παντὸς νομοθέτου, ὅσοι
δὲ δὲν κάμνουσι τοῦτο καλῶς, ἀποτυγχάνουσι καὶ
κατὰ τοῦτο διαφέρει πολιτεία καλὴ ἀπὸ πολιτείας
φαύλης. Ἐπίσης γίνεται καὶ καταστρέφεται πᾶσα

λωὺς πεφυκότων ἄλλως ἂν ἐπιθεῖται. οὗτ' ἄρα φύσει
ἐγγίγονται αἱ ἀρεταί, ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δε-
ξασθαι αὐτάς, τελειομένοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους.—ἐτι
ὅσα μὲν φύσει ἡμῖν παραγίνεται, τὰς δυνάμεις τού-
των πρότερον κομιζόμεθα, ὕστερον δὲ τὰς ἐνεργείας
ἀποδίδομεν, ὅπερ ἐπὶ τῶν αἰσθήσεως δῆλον (οὐ γὰρ
ἐκ τοῦ πολλάκις ἰδεῖν ἢ πολλάκις ἀκούσαι τὰς αἰ-
σθήσεις ἐλάβομεν, ἀλλ' ἀνάπαλιν ἔχοντες ἐχρησάμεθα,
οὐ χρησάμενοι ἔσομεν)· τὰς δὲ ἀρετὰς λαμβάνο-
μεν ἐνεργήσαντες πρότερον, ὥστερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλ-
λων τεχνῶν. ἃ γὰρ δεῖ μαθόντας ποιεῖν, ταῦτα
ποιοῦντες μαθάνομεν, οἷον οἰκοδομοῦντες οἰκοδόμοι
γίνονται καὶ κιθαρίζοντες κιθαρισταί· οὕτω δὲ καὶ
τὰ μὲν δίκαια πράττοντες δικαιοὶ γινόμεθα, τὰ δὲ
σώφρονα σώφρονες, τὰ δ' ἀνδρεῖα ἀνδρεῖοι.—μαρ-
τυρεῖ δὲ καὶ τὸ γινόμενον ἐν ταῖς πόλεσιν· οἱ γὰρ
νομοθέται τοὺς πολίτας ἐθίζοντες ποιοῦσιν ἀγαθοὺς,
καὶ τὸ μὲν βούλημα παντὸς νομοθέτου τοῦτ' ἐστίν,
ὅσοι δὲ μὴ εὐ αὐτὸ ποιοῦσιν ἀμαρτάνουσιν, καὶ δια-

ἀρετὴ ἐκ τῶν αὐτῶν αἰτιῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν μέ-
σων, ὡς καὶ πᾶσα τέχνη. Διότι ἐκ τοῦ κιθαρίζειν
γίνονται καὶ οἱ καλοὶ καὶ οἱ κακοὶ κιθαρισταί, ἀνά-
λογόν τι συμβαίνει καὶ εἰς τοὺς οἰκοδόμους καὶ εἰς
ὄλους τοὺς ἄλλους τεχνίτας· διότι ὅταν μὲν οἰκοδο-
μῶσι καλῶς γίνονται καλοὶ οἰκοδόμοι, ὅταν δὲ κακῶς,
τότε γίνονται κακοὶ οἰκοδόμοι. Ἐὰν τὸ πρᾶγμα δὲν
εἶχεν οὕτως, οὐδεμία ἀνάγκη θὰ ὑπῆρχε διδασκαλίας
καὶ πάντες θὰ ἐγίνοντο καλοὶ ἢ κακοί. Τὸ αὐτὸ
συμβαίνει καὶ εἰς τὰς ἀρετὰς. Γινόμεθα δικαιοὶ ἢ
ἀδικοὶ συναλλασσόμενοι οὕτως ἢ ἄλλως πρὸς τοὺς
ἀνθρώπους, γινόμεθα ἀνδρεῖοι ἢ δειλοὶ ῥιπτόμενοι
εἰς κινδύνους καὶ ἐξοικειούμενοι μὲ τὸν φόβον ἢ μὲ
τὸ θάρρος. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ἐπὶ τῶν ἐπιθυ-
μιῶν καὶ ἐπὶ τῆς ὀργῆς. Ἄλλοι μὲν γίνονται σώφρο-
νες καὶ πρᾶοι, διότι πολιτεύονται σώφρονως καὶ
πρᾶως, ἄλλοι δὲ ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι, διότι πολι-
τεύονται οὕτως. Καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ αἱ ἕξεις σχημα-
τίζονται ἐκ τῶν ὁμοίων πράξεων. Καὶ διὰ τοῦτο
πρέπει νὰ κανονίσωμεν τὰς πράξεις ἡμῶν, διότι ἡ
διαφορὰ τῶν πράξεων συνεπάγεται καὶ τὴν διαφο-
ρὰν τῶν ἕξεων. Καὶ δὲν εἶναι μικρὸν πρᾶγμα νὰ
συνήθισωμεν τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ τῆς μικρᾶς ἡλικίας
κατὰ τοῦτον ἢ κατὰ τὸν ἄλλον τρόπον, ἀλλὰ τού-
ναντίον εἶναι τὸ μέγιστον, ἢ μᾶλλον τὸ ὅλον.

φέρει τούτῳ πολιτεία πολιτείας ἀγαθὴ φαύλης.—
ἐτι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνται
πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται, ὁμοίως δὲ καὶ τέχνη·
ἐκ γὰρ τοῦ κιθαρίζειν καὶ οἱ ἀγαθοὶ καὶ οἱ κακοὶ γί-
νονται κιθαρισταί· ἀνάλογον δὲ καὶ οἱ οἰκοδόμοι
καὶ οἱ λοιποὶ πάντες· ἐκ μὲν γὰρ τοῦ εὖ οἰκοδομεῖν
ἀγαθοὶ οἰκοδόμοι ἔσονται, ἐκ δὲ τοῦ κακῶς κακοί·
εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχεν, οὐδὲν ἂν εἶδει τοῦ διδά-
ξαντος, ἀλλὰ πάντες ἂν ἐγίγνοντο ἀγαθοὶ ἢ κακοί·
οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει· πράττοντες γὰρ
τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώ-
πους γινόμεθα οἱ μὲν δικαιοὶ οἱ δὲ ἀδικοὶ, πρᾶτ-
τοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς καὶ ἐπιζόμενοι φοβεί-
σθαι ἢ θαρρεῖν οἱ μὲν ἀνδρεῖοι οἱ δὲ δειλοί· ὁμοίως
δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἔχει καὶ τὰ περὶ τὰς
ὀργὰς· οἱ μὲν γὰρ σώφρονες καὶ πρᾶοι γίνονται, οἱ
δ' ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι, οἱ μὲν ἐκ τοῦ οὕτως ἐν
αὐτοῖς ἀναστρέφονται, οἱ δὲ ἐκ τοῦ οὕτως. καὶ ἐνὶ
δὴ λόγῳ ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν ἕξεις γίνονται·
διό δεῖ τὰς ἐνεργείας ποῖας ἀποδιδόναι. κατὰ γὰρ
τὰς τούτων διαφορὰς ἀκολουθοῦσιν αἱ ἕξεις· οὐ μι-
κρὸν οὖν διαφέρει τὸ οὕτως ἢ οὕτως εὐθὺς ἐκ νέων
ἐθίζεσθαι, ἀλλὰ πάμπολυ, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν.

ΜΙΧΑΗΛ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Κατὰ Ἰούλιον τούτου τοῦ ἔτους ἐν Θεσσα-
λονικῇ διατρίβων εἶχον τὴν ἀτυχίαν νὰ ἀπολέσω
κάλιστον φίλον τὸν ἰατρὸν Μ. Παπαδόπουλον,
ὃν ἔκλαυσα πικρῶς, διότι ἐξέλιπε ἀφ' ἡμῶν ἀνὴρ
εἰς ἄκρον φίλος τῶν γραμμάτων καὶ τῆς προ-

δου, αφήσας δυσαναπλήρωτον κενόν καθ' ὃν χρόνον ἔχομεν ἀνάγκην ἀνδρῶν συνετῶν καὶ δραστηρίων. Μεγάλως δὲ ἐχάρην ὅτι καὶ ἡ Θεσσαλονίκη βαρυνενοῦσα ἀπέδωκε εἰς τὸ εὐγενές αὐτῆς τέκνον τὰς μεγίστας τιμὰς στεφανώσασα διὰ βαρυτίμου στεφάνου καὶ θόψασα αὐτὸν δημοσίᾳ δαπάνῃ ἐν καλλίστῳ τόπῳ τοῦ νεκροταφείου. Ἀλλὰ καὶ ὁ φιλεκαπιδευτικὸς τῆς πόλεως σύλλογος, καὶ ἡ ἐφορεία τοῦ νοσοκομείου τῆς πόλεως καὶ ἄλλοι φίλοι τοῦ ἀποθανόντος ἐτίμησαν τὸν ἀποθανόντα διὰ στεφάνων, ὧν ἓνα κατεθέσαμεν καὶ ἡμεῖς εὐλαδῶς ἀναγράφαντες ἐπὶ τῆς πλουσίας ταινίας τοῦ στεφάνου «τῷ ζηλωτῇ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων Μ. Παπαδοπούλῳ». Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐξήρομεν δι' ἰδίου λόγου τὰς ἀρετὰς τοῦ ἀποθανόντος, ὃν καταχωρίζομεν ἐνταῦθα πρὸς ἀνάγνωσιν τῶν διδασκάλων, οἵτινες ὀφείλομεν νὰ ἀρῶμεθα διδάγματα ἐκ τοῦ βίου τῶν σπουδαίων ἀνδρῶν τῶν ἀφιερῶσαντων ἑαυτοὺς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος τῶν καὶ ταύτης μόνης.

«Δὲν πιστεύω νὰ ὑπάρχη οὐδεὶς Θεσσαλονικεὺς οὔτε ἐκ τῶν πλησίων, οὔτε ἐκ τῶν μακρῶν οἰκούντων, οὔτε ἐκ τῶν μεγάλων, οὔτε ἐκ τῶν μικρῶν, ὅστις νὰ μὴ πενθῇ πένθος ἀνυπόκριτον ἐπὶ τῇ στερήσει τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ὃν ὁ θάνατος χθὲς ἀφῆρασεν ἀφ' ἡμῶν. Ἀφ' οὗ ὁ Μιχαὴλ Παπαδόπουλος ἠγάπησε τοσοῦτον τὴν πόλιν, ὥστε ἐν τῇ ἀγάπῃ ταύτῃ νὰ λησμονήσῃ ἑαυτὸν μέχρι βαθμοῦ, ὅστις κινεῖ ἡμῶν τὸν θαυμασμὸν ἅμα καὶ τὰ δάκρυα, δίκαιον εἶναι ἡ παρὰ τοῦ νὰ θρηνηθῇ ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τέκνου τοιοῦτου, πρὸς οὗ πλέον δὲν θὰ δύναται νὰ ἀκούῃ συμβουλὰς, νὰ ἀντλή θάρρος εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς καὶ ἐλπιδᾶς ὅτι τὰ πάντα θὰ εὐδωσῇ τοῦ Θεοῦ ἡ χάρις. Ἡ ἀπόλειξις τοιούτων ἀνδρῶν, οἷος ὁ Μιχαὴλ Παπαδόπουλος, εἶναι εἰς πάσας τὰς κοινωνίας ἐπαισθητὴ, ἃς εὐχρηθῶμεν δὲ νὰ μὴ ἀποβῇ βλαβερὰ ἐν Θεσσαλονίκη, ἥτις ὡς ἐκ τοῦ ἐμπορικοῦ τῶν κατοίκων τῆς πνεύματος τρέχει ἀίποτε τὸν κίνδυνον νὰ καταπέσῃ εἰς τὴν λατρείαν τῆς ὕλης, λησμονοῦσα ὅτι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον καθιστᾶ ἀθανάτους καὶ τοὺς λαοὺς καὶ τὰ ἄτομα δὲν εἶναι ἡ ἀδρανὴς ὕλη, ἀλλ' αἱ ἰδέαι αἱ μεγάλαι, ὧν ὄργανον καὶ μέσον εἶναι πάντοτε ἡ ὕλη. Τῶν μεγάλων δὲ τούτων ἰδεῶν, αἵτινες ἐκφράζονται διὰ τῶν ὀνομάτων ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον, εὐσέβεια, καθήκον, αὐταπάρνησις πρόοδος, παιδεία, πατρις καὶ τῶν τοιούτων, ὁ Μιχαὴλ Παπαδόπουλος ἦτο ἡ ζῶσα προσωποποίησις καὶ συνδιαλεγόμενός τις μετ' αὐτοῦ καὶ ἀναστρεφόμενος ἐδιδάσκετο νὰ τιμᾷ αὐτὰ ὑπὲρ πάντα. Ὡς ὁ ἄνεμος κυλεῖ τὰ κύματα κατὰ μίαν ὀριζήμενην διεύθυνσιν, οὕτω καὶ οἱ μεγάλοι ἄνδρες ἀγαπητοὶ εἰς τοὺς συμπολίτας τῶν διὰ τῶν ἀρετῶν τῶν καὶ τῶν ἐκδουλεύσεων τῶν γινόμενοι καὶ κύρος παρ' αὐτοῖς ἔχοντες ἀποτυπώ-

σιν εἰς αὐτοὺς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τὸ πνευμά των καὶ μεταδίδουσιν ἐκ τοῦ πυρός, ὅπερ καί ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν τοὺς πόθους καὶ τὰ ἰδεώδη αὐτῶν καὶ γίνονται τῆς προόδου τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν οἱ ἐργάται. Ὅσον ἀξίζει εἰς ἀνὴρ μέγας, δὲν ἀξίζει χιλιάδες ἄλλοι μικροὶ καὶ ἡ ἔλλειψις τοιούτων ἀνδρῶν φαίνεται ἐπικισθητὴ εἰς τοὺς μεγάλους ἀγῶνας τοῦ βίου, καθ' οὓς ἠτῶνται οἱ λαοὶ οἱ μὴ ἔχοντες συνετοὺς ὁδηγούς καὶ προστατάς. Καὶ διὰ τοῦτο, ὁποῖον λαὸν ἀγαπᾷ ὁ Θεός, στέλλει εἰς αὐτὸν μεγάλους ἀνδρας καὶ ἀφήνει τοὺς τοὺς νὰ ζήσωσι μέχρι γῆρατος βαθέως. Οὗτοι ἐξαπλώνουσιν εὐλογίαν εἰς τὸν λαὸν καὶ διὰ τῆς διευθύνσεως τῆς περωτισμένης, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ παραδείγματος τῆς φιλοπονίας αὐτῶν καὶ αὐταπάρνησεως χάριν τῶν κοινῶν συμφερόντων. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐθαυμάσθη καὶ ἀνεκρηύθη ὡς μετέχον θείας φύσεως, εἶναι ἡ πρὸς τὸ ὅλον ἀφοσίωσις, ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη. Οἱ λαοὶ, οἱ ἔχοντες ὡς κανὼνα καὶ ὑπογραμμὸν τοῦ βίου τῶν τὸ ἀτομικὸν συμφέρον, ἐνδέχεται νὰ λάμπωσιν ἐξωθεν διὰ τοῦ πλοῦτου, ὃν ἐπεσώρευσαν παντοῖα θεμιτὰ ἢ ἀθέμιτα μέσα μεταχειρισθέντες, ἐσῶθεν ὅμως εἶναι ἐστερημένοι παντὸς μεγάλου καὶ ὑψηλοῦ καὶ ὁμοιάζουσι κατὰ τὴν παραστατικὴν τῶν παλαιῶν γλώσσων πρὸς ἀνδράποδα χρυσᾶ. Οὐχὶ ἡ κτήσις, ἀλλ' ἡ χρῆσις τοῦ πλοῦτου ἡ ὀρθὴ πρὸς τὸ καλὸν τοῦ πλησίον εἶναι ἡ δοξάζουσα τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ Μιχαὴλ Παπαδόπουλος οὐδέποτε ἐσκέφθη νὰ συναγάγῃ πλοῦτον, ἔφερε δὲ τὴν πενίαν, ἣν ἡ πρὸς τὰ κοινὰ ἀφοσίωσις ἐπέβαλεν αὐτῷ, μάλιστα δὲ τὴν πενίαν τὴν ἐπιταθείσαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη μετὰ καρτερίας ἀνταξίας τοῦ μεγαλείου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καὶ τῆς πρὸς τὴν πατρίδα τοῦ ἀγάπης. Οἱ παλαιοὶ, οἵτινες διὰ τὴν λεπτότητα τῆς διανοίας αὐτῶν καὶ τῶν αἰσθημάτων, εἶναι αἰώνιοι διδάσκαλοι τοῦ κόσμου, εἶχον διὰ τοὺς εὐεργέτας αὐτῶν ὀρισμένον οἶκημα πρὸς διατροφήν καὶ περίθαλψιν, τὸ Πρυτανεῖον, ἀλλὰ παρ' ἡμῶν, οἵτινες φέρομεν μὲν τὸ ὄνομα ἐκείνων, δὲν ἀνυψώθημεν ὅμως ἀκόμη μέχρι τοῦ ὕψους τῆς εὐγενείας αὐτῶν, οἱ μεγάλοι ἄνδρες ἀποθνήσκουσιν ἐστερημένοι τῶν πάντων, καὶ τῆς κοινῆς ταύτης μοίρας δὲν ἔπρεπε νὰ κάμῃ ἐξαιρέσιν καὶ ὁ Μιχαὴλ Παπαδόπουλος. Ἀλλ' ἡ εὐγενὴς ψυχὴ τοῦ Παπαδοπούλου οὐδέποτε παρεπονέθη, οὐδέποτε ἐμεμφιμοίρησε διὰ τοῦτο. Ὅ, τι ἔπραττε ἐθεώρει ὡς καθήκον του νὰ πράττῃ καὶ οὐδέποτε ἐσκέφθη διὰ τοῦτο ὅτι ἠδύνατο νὰ ἀνταμειφθῇ, τούναντίον μάλιστα μετ' ἀγανακτήσεως θὰ ἀπέκρουε πᾶσαν ἀμοιβὴν ἐπὶ τῇ ἐκτελέσει τοῦ καθήκοντος. Ἐνθυμοῦμαι ἐν εἴτει 1881 τὸν ἀειμνηστὸν ἄνδρα ζῶντα ἐν Ἀθήναις καὶ ἐστερημένον τῶν πάντων. Φίλοι του, οἵτινες ἐγίνωσκον καλῶς τὴν ἀξίαν του, ἠθέλησαν νὰ ἀνακουφίσωσι τὴν δυστυχίαν του καὶ κατάρθωσαν νὰ ἐξυρεθῇ γενναῖον χρηματικὸν ποσόν, τὸ ὁποῖον

προσέφερον εἰς αὐτόν. Ὁ Μιχαὴλ Παπαδόπουλος ὅμως, ἀφ' οὗ εὐχαρίστησε τοὺς φίλους του, ἀπέκρουσε ἐντόνως τὴν δωρεάν, εἰπὼν ὅτι ἠδύνατο μόνον νὰ δεχθῇ θέσιν τινὰ ἱατροῦ, ἐνθ' ἐργαζόμενος νὰ πορίζεται τὸν ἄρτον του, οὐδέποτε ὅμως δωρεάν χρημάτων.

Μετὰ πόθου δὲ ἀναπολῶ τὴν κατὰ τὰ ἔτη 1875 μέχρι 1878, καθ' ἃ νομίζω, συμπίπτει ἡ ἀκμὴ τῆς χριστιανικῆς ἐν Θεσσαλονίκη κοινότητος, ἐργασίαν τοῦ Μιχαὴλ Παπαδοπούλου, ὅστις ἦτο οἶον ἡ ψυχὴ τῆς κοινότητος, τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ἐν τοῖς δημοῖς. σχολείοις τῆς πόλεως, ἐν τῷ Παρθεναγωγείῳ, ἐν τῷ Διδασκαλείῳ, ἐν τῷ Γυμνασίῳ, τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ἐν τῷ Φιλεκαπιδευτικῷ Σουλῳ τῆς πόλεως, οὗ ἦτο πρόεδρος, καὶ τὴν ποιήσιν τοῦ ἀνδρός δράσιν ζῶντος καὶ ἀποθνήσκοντος ὑπὲρ τῆς προσφιλοῦς του πόλεως, ἣς δὲν εἶχεν ἄλλο ἱερώτερον καὶ προσφιλέστερον. Ἦτο δὲ ὡς διδάσκαλος ἀπαράμιλλος διακρινόμενος διὰ τὴν ακρότητα τῆς λέξεως, διὰ τὴν αὐστηρὰν λογικὴν ἀκολουθίαν, διὰ τὴν μεθοδικὴν τῶν πραγμάτων ἐκθεσίαν ὡς καὶ διὰ τὴν θερμότητα τῆς ἐκφράσεως, δι' ὧν πάντων ἐσαγήνευε τοὺς ἀκροατάς. Καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῇ μεταρρυθμίσει τῶν σχολικῶν πραγμάτων τῆς πόλεως, ἥτις ἐπετεύχθη διὰ τῆς ἰδρύσεως τότε τοῦ προτύπου σχολείου καὶ τοῦ Διδασκαλείου, ὁ Μιχαὴλ Παπαδόπουλος, ὅστις διὰ τῆς εὐφυΐας του καὶ τῆς ἐμφύτου εἰς αὐτὸν ἀγάπης πρὸς πᾶσαν πρόοδον, ἦτο ἡδὴ προπαρασκευασμένος νὰ ἀντιληφθῇ καὶ διαδώσῃ τὰ νέα διδάγματα, ἐτάχθη πρόμαχος καὶ ὑπερασπιστὴς τῶν νέων ἰδεῶν καὶ συνετέλεσεν ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου τὰ σχολεῖα τῆς πόλεως νὰ λάβωσιν νέαν ὄψιν καὶ νὰ ἐμφορηθῶσι τοῦ νέου παιδαγωγικοῦ πνεύματος, δι' οὗ ἀναπλάσσονται καὶ προάγονται οἱ λαοὶ. Δὲν ὑπῆρχεν ἰδέα προόδου, δὲν ὑπῆρχεν ἰδέα χρήσιμος, ἥτις νὰ μὴ εὕρισκε παρὰ τῷ Μιχαὴλ Παπαδοπούλῳ ὑποδοχὴν πρόθυμον καὶ ἐνθουσιώδη καλλιέργειαν. Ὁ νοῦς αὐτοῦ, ὅστις φύσει εἶχε πλασθῆ πρὸς ὑψηλὰς διανοητικὰς ἐργασίας, οὐδέποτε ἠσυχάζεν. Τρανότατον δὲ δεῖγμα τῆς εὐφυΐας καὶ φιλοπονίας αὐτοῦ εἶναι σπουδαῖον φιλοσοφικὸν ἔργον, ὅπερ ἀπὸ δεκα ἑτῶν συνέγραψε καὶ ὅπερ εὐκτὸν εἶναι νὰ ἐκδοθῇ, ἵνα ἐκτιμηθῇ ἐτι καλλίον τοῦ Παπαδοπούλου ἡ ἐπιστημονικὴ ἀξία.

Τὸν Μιχαὴλ Παπαδόπουλον ἂν ἐξετάσωμεν εἴτε ὡς οἰκογενειάρχην εἴτε ὡς πολίτην εἴτε ὡς κοινωνικὸν ἄνθρωπον, εὕρισκομεν πανταχοῦ ἄνδρα φιλόσοφον ζῶντα κατ' ἀρχὰς ὀριζήμενος καὶ οὐδέποτε ἐκκλίνοντα ἐξ αὐτῶν. Ἡ πρὸς τὴν οἰκογένειάν του καὶ τοὺς συγγενεῖς του ἀφοσίωσις ἦτο τοσοῦτον μεγάλη, ὥστε θαυμασμῶ ἀξίᾳ ἀποβαίνει ἡ εὐγένεια τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνδρός, δικαίως δὲ ἡ ὑπολειφθεῖσα σύζυγος τοῦ ἀποθανόντος καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτῆς θρηνοῦσι τὴν ἀπόλειξιν ἀνδρός, ὅστις διετέλεσεν αὐταῖς πατήρ, ἀδελφός, προστατὴς, τὰ πάντα.

Ἡ δὲ πρὸς τὰ κοινὰ ἀγάπη τοῦ Μιχαὴλ Παπαδοπούλου ὑπερέβαινε πᾶσαν ἄλλην τοιαύτην. Πρὸ τινῶν μόλις ἡμερῶν, ὅτε μετὰ ἑτῶν πολλῶν χωρισμὸν ἐπανέβλεπον αὐτὸν πάλιν, τοσοῦτον εὐγλώττως συνηγόρει ὑπὲρ τῆς ὑπεροχῆς τῶν ἡμετέρων ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς διασκαλιζομένας ἐπιδεικτικῶς προόδους τῶν ἄλλων, ὥστε ἡ ἀνταξία τοιοῦτου ἀνδρός σεβαστὴ αὐτοῦ σύζυγος ἡ ἀγρῦπνος τὴν πολῦτιμον τοῦ ἀνδρός ζῶν ἐπιτηροῦσα καὶ φυλάττουσα ἐδέησε νὰ ὑπομνήσῃ αὐτῷ τῶν ἱατρῶν τὴν συμβουλήν, νὰ ἀπέχηται πάσης διανοητικῆς ἐργασίας ἐνεκα τῆς ὑπερευαισθησίας τῶν νεύρων, εἰς ἣν εἶχεν ἐσχάτως περιπέσει.

Ἡ δὲ εὐπροσηγορία καὶ μετριοφροσύνη τοῦ ἀνδρός ἦτο τοιαύτη, ὥστε οὐδεὶς ἐταπεινοῦτο ἀναστρεφόμενος πρὸς τὸν Μιχαὴλ Παπαδόπουλον καὶ πάντες ἀπεκόμιζον διδασκαλίαν ἐκ τῆς ὁμιλίας αὐτοῦ εἴτε ὡς γνωμικὸν ἐκπερομένην εἴτε ὡς διήγημα, ὧν εἶχε πολλὰ ἀποθησαυρίσει ἐκ τῆς ἀναγνώσεως πολλῶν βιβλίων καὶ ἐκ τῆς ἐμπειρίας τοῦ κόσμου.

Δικαίως ἄρα τὸ πένθος τῆς πόλεως στερηθείσης τοιοῦτου ἀνδρός, ὅστις ἐπὶ 40 ἔτη εὐηργέτη αὐτήν, καθιστάται πάνδημον. Οἱ λαοὶ, οἱ τιμῶντες τοὺς μεγάλους ἀνδρας ἔχουσιν εὐγενῆ ψυχὴν καὶ τὸ παράδειγμα τοῦτο ἀσκεῖ δύναμιν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἐπιζώντων, ὑπεκκαίει τὸν ζῆλον αὐτῶν καὶ ἐκ τῶν σπλάγγων τοιαύτης πόλεως δὲν θὰ βραδύνωσι νὰ ἀναφανῶσι καὶ ἄλλοι συνεχίζοντες τὸ ἔργον τοῦ Παπαδοπούλου. Ἡ μεγάλη αὐτοῦ ψυχὴ ἃς εὐφρανθῇ ἐπὶ τῇ ἐκφραζομένῃ λύπῃ τῆς πόλεως, ἥτις εἶναι ἀναγνώρισις τῶν γενομένων εὐεργεσιῶν καὶ ἃς ἐξακολουθήσῃ καὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ νὰ ἀγαπᾷ τὴν πόλιν, ἣν ζῶν ὑπὲρ πάν ἄλλο ἠγάπησε. Τὸ σῶμα, εὐγενεστάτη καὶ πολῦτιμος ψυχὴ, θὰ ἐκλιπῇ ἀλλ' αἱ ἰδέαι, ἃς ἐπέσειβουσας καὶ ἃς ἐκαλλιέργησας, θὰ μένωσιν αἰώνιοι καὶ ἡ μνήμη σου ἀγήρωσ.

Γαίαν ἔχοις ἐλαφρὰν, πολὺκλαυστε φίλε.

Ἡ ΕΜΗ ΓΝΩΜΗ ΠΕΡΙ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ

Εἰς τὴν ἐνσκήψασαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐπιδημίαν τοῦ ἐξευτελίσειν πᾶν ὅ,τι καλὸν εἶχεν ἡ ἔχει ὁ τόπος, τοῦ ἐξευτελίσειν πατρίδα, δικαιοσύνην, τιμὴν, ἀλήθειαν, καὶ καθόλου πᾶν ὅ,τι ἔχει ὁ ἄνθρωπος ἱερόν καὶ ὅσιον, οὐδαμῶς ἄπορον ὅτι ἡ ἐπιδημία αὕτη δὲν ἐφείσθη καὶ τοῦ Ἀρσακείου, τοῦ ἀσύλου τούτου τῆς μορφώσεως τῶν κορασιῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Καὶ ἀφ' οὗ ἐκένωσαν τὴν φαρῆτραν αὐτῶν ἀδιαλείπτως ῥίπτοντες τὰ κωφὰ αὐτῶν βέλη κατὰ τοῦ ἐθνικοῦ τούτου καθιδρύματος, κατέφυγον οἱ ὕβρισται καὶ εἰς ἀξιοκατάκριτον πανουργίαν θέλουσι νὰ παραστήσωσιν ὅτι ἡ περὶ τοῦ Ἀρσακείου γνώμη αὐτῶν εἶναι γνώμη καὶ ἄλλων, τὸ δὲ παραδόξοτατον ὅτι εἶναι καὶ γνώμη ἡμῶν. Τί δὲ ἡμεῖς φρονοῦμεν περὶ τοῦ σχολείου τούτου,

εἶπομεν ἀπροκαλύπτως ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Δι-
 δασκαλικοῦ συλλόγου ἐν τῇ βουλῇ, ἐγράψαμεν δὲ
 καὶ ἐν ἰδίῳ κεφαλαίῳ ἐν τῷ βιβλίῳ «Γνώμαι τοῦ
 Διδασκαλικοῦ συλλόγου» σελ. 82—89, ἰδιαιτέρως
 δὲ ἐν τῇ Ἐκπαιδεύσει διὰ σειρᾶς ἄρθρων ἀντεπε-
 ξελθόντες κατὰ τοῦ ἐξευτελισμοῦ τοῦ Ἀρσακείου,
 ὅπερ ἐθεωρήσαμεν ὡς ἐθνικὸν ἐκπαιδευτήριον καὶ
 κόσμημα τῆς Ἑλλάδος. Κατόπιν τοιαύτης σαφοῦς
 περὶ τοῦ Ἀρσακείου γνώμης ἡμῶν μετ' ἀναγκη-
 σεως ἀνεγνώσαμεν ἐσχάτως εἰς τινα ἐφημερίδα περι-
 κοπὴν ἐκθέσεως ἡμῶν πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον ἐν ἔτει
 1882 γεγραμμένης, ἐν ἣ γίνεται λόγος περὶ ἀτελοῦς
 πρακτικῆς μορφώσεως τῶν διδασκαλισῶν ἐν τῷ
 Ἀρσακείῳ. Ὅτι δὲ τὸ Ἀρσακεῖον τότε εἶδετο ἀ-
 ναμορφώσεως καὶ συμπληρώσεως, τοῦτο καταφαί-
 νεται ἐκ τῆς προθυμίας, ἣν εἶδειξε τὸ συμβούλιον
 τοῦ ἐκπαιδευτηρίου νὰ μεταρριθμίση τὸ σχολεῖον
 κατὰ τὴν νεωτέραν παιδαγωγικὴν. Καὶ ἔκτοτε
 κατεβλήθη μεγάλη προσπάθεια πρὸς τελειοτέραν
 μόρφωσιν τῶν διδασκαλισῶν, τὸ δὲ Ἀρσακεῖον
 τοῦ 1894 οὐδεμίαν πλέον ὁμοιότητα ἔχει πρὸς τὸ
 Ἀρσακεῖον τοῦ 1882. Καὶ διὰ τοῦτο νομίζομεν ὅτι
 δικαίως ἐγράφη ἐν ἔτει 1882 εἶναι ἀδικώτατον νὰ
 ἐπαναλαμβάνηται ἐν ἔτει 1894. Οἱ ὕβρισταὶ τοῦ
 Ἀρσακείου δύνανται νομίζω νὰ ὑβρίζωσι καὶ τὸ
 Ἀρσακεῖον καὶ πᾶν ἄλλο ἐκπαιδευτήριον δι' ἰδίων
 ἐπιχειρημάτων καὶ δι' ἰδίων λογαριασμῶν, ἅς ἀφή-
 σωσι δὲ ἡμᾶς, ὅτινες ἐπιθυμοῦμεν τὴν διατήρησιν καὶ
 τὴν προκοπὴν τοῦ ἑλληνικοῦ τούτου μεγάλου ἐκπαι-
 δευτηρίου, νὰ ζῶμεν μετὰ τὴν ἰδέαν ταύτην. Ἄν δὲ
 ἐπιθυμῶσι νὰ ἀναφέρωνται καὶ εἰς γνώμας ἡμῶν,
 ὀφείλουσι νὰ ἐκθέτωσιν αὐτάς ἀνευ οὐδεμιᾶς δια-
 στροφῆς ἢ παραλείψεως, νὰ σημειῶσι δὲ καὶ τὸν
 χρόνον ὅποτε αὕτη ἐρρήθη ἢ ἐγράφη· διότι τοῦτο
 ἔχει μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν ἀληθῆ τοῦ πράγμα-
 τος ἐκτίμησιν.

ΔΙΑΦΟΡΑ

Τὰ ἐξ ὑποδιδασκαλεῖα τοῦ Κράτους τὰ λειτουργοῦν-
 τα ἐν Βελεστίνῳ, Δαδίῳ, Ναυπάκτῳ, Λευκάδι, Κον-
 τοβαζαίνῃ καὶ Πανίτῃ ἀπέφερον τοὺς καρπούς των,
 περὶ τοὺς 230 περίπου γραμματιστάς, οὗς τὸ Ὑπουρ-
 γεῖον ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου μέχρι τέλους Ἰουλίου ὑπέ-
 βαλεν εἰς ἐξέτασιν ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλεῖῳ.
 Οἱ πτωχοὶ οὗτοι μαθηταὶ οἱ ὑπερανθρώπου ὑποστάν-
 τες κόπους, ἵνα ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ μάθωσι τὰ πολλά,
 ὅσα ὀρίζει τὸ Ὑπουργεῖον, ὑπεβλήθησαν εἰς αὐστηρὰν
 διττὴν δοκιμασίαν τὴν μὲν τῶν μαθημάτων, τὴν δὲ
 τῆς πείνης. Ἡ ἐντύπωσις, ὡς λέγουσιν οἱ ἐξετασταὶ
 νῦν, εἶνε ἢ παρὰ πάντων τῶν ἐπαύοντων προρρη-
 θείσα, οἰκτρά. Ὁ διοργανισμὸς καὶ ἡ λειτουργία τῶν
 Ὑποδιδασκαλείων εἶνε παρωδία τῶν Διδασκαλείων
 καὶ πλάνη τοῦ Ὑπουργείου χονδρά. Δύο δὲ Ὑποδι-
 δασκαλείων ἡ ἐργασία ἐξέχει πολὺ τῆς τῶν ἄλλων ἢ
 τοῦ Βελεστίνου καὶ ἢ τοῦ Δαδίου, χειρίστη δὲ ἐργασία
 ἐθεωρήθη ἢ τῶν Ὑποδιδασκαλείων Κοντοβαζαίνης καὶ

Πανίτσης. Δίκαιον δὲ θεωροῦμεν νὰ ἀναγράψωμεν τῶν
 ἐπιμελῶν διδασκάλων τῶν διακριθέντων Ὑποδιδασκα-
 τὰ ὀνόματα. Καὶ τοῦ μὲν ἐν Βελεστίνῳ εἶναι οἱ κ.κ.
 Χρῆστος Π. Οἰκονόμος καὶ Δημοσθένης Ἀνδρεάδης,
 τοῦ δὲ ἐν Δαδίῳ οἱ κ.κ. Λογοθέτης καὶ Καταφυγιώτης.

— Τὸ Ὑπουργεῖον διὰ λόγους, οὗς δὲν εὐηρεστήθη νὰ
 γνωρίσῃ εἰς τὴν κοινωνίαν, ἀπέλυσε διὰ μιᾶς ὑπουργι-
 κῆς διαταγῆς διακοσίους δέκα δημοδιδασκάλους, ἔων
 οἱ πλεῖστοι κατὰ βάσκανον μοῖραν συνέπεσε νὰ εἶναι
 ἐκ τῶν ἐξεχόντων διδασκάλων. Καὶ τί χρειάζομεθα
 τοὺς καλοὺς δημοδιδασκάλους, ἀφ' οὗ ἔχωμεν ἱκανοὺς
 γραμματοδιδασκάλους, μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ γραμματιστάς
 περὶ τοὺς 260, τοὺς φορεῖς τούτους τοῦ πολιτισμοῦ
 τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος; Καὶ ὅμως οἱ δῆμοι καταβάλ-
 λουσι κατὰ τὸν Δρακόντειον νόμον περὶ εἰσφορᾶς ὑπὲρ
 τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως τὰς δαπάνας πάσας, ἵνα
 ἀποδαρῶνται οἱ δημόται των. Νομίζομεν ὅτι καὶ αἱ
 δημοτικαὶ ἀρχαὶ καὶ οἱ διδάσκαλοι πρέπει νὰ ἀφήσωσι
 τὴν ἀδιαφορίαν, εἰς ἣν ἔχουσι καταντήση, καὶ νὰ ζη-
 τήσωσι οἱ πρῶτοι νὰ μετέχωσι τῆς διοικήσεως τῶν
 σχολείων, ἀφ' οὗ καταβάλωσι τὰς δαπάνας, ἵνα προ-
 λαμβάνωνται κακὰ, ἃ ἐξευτελίζουσι καὶ ἄρχοντας καὶ
 ἀρχομένους.

— Ἀριθμητικὰ προβλήματα πρὸς χρῆσιν τῶν
 μαθητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων ἀμφοτέρων τῶν
 φύλων καὶ διὰ πάσας τὰς τάξεις ὑπὸ Μ. Σακελ-
 λαροπούλου, διευθυντοῦ τοῦ ἐν Κερκίρῃ Διδασκα-
 λείου. **Τὸ μόνον ἐγκριθὲν** ἐν τῷ διαγωνισμῷ
 τῶν διδακτικῶν βιβλίων, παλούμενον δὲ ἐν τῇ Ἐ-
 στία, τῷ ἐν Ἀθήναις βιβλιοπωλείῳ Γ. Κικσδόνῃ.

— Ἐν Αἰγίῳ συνεστάθη ὑπὸ τοῦ κ. Α. Στρού-
 μου, ὅστις ἀπὸ ἐτῶν διατηρεῖ ἐκπαιδευτήριον ἀρ-
 ρένων καὶ ἀνώτερον Παρθεναγωγεῖον, ἐν ᾧ θὰ
 μορφοῦνται καὶ διδασκάλισσαι. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι
 σπουδαιότατον καὶ εὐχόμεθα οἱ εὐγενεῖς πόθοι τοῦ
 διευθυντοῦ νὰ στεφθῶσιν ὑπὸ πλήρους ἐπιτυχίας.

— Πολλοὶ τῶν συνδρομητῶν τῆς Ἐκπαιδεύσεως
 ζητοῦσιν δι' ἐπιστολῶν πληροφορίας, ἅς εὐρίσκει
 τις λελυμένας ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ τοῦ κ. Γ. Βενθύλου
 τῷ ἐπιγραφόμενῳ «Θεσμολόγιον τῆς δη-
 μοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», ὅπερ πρέπει νὰ ἔχωσιν ἐν
 τῇ βιβλιοθήκῃ των πάντες οἱ δημοδιδάσκαλοι. Οὕτως
 ἐσχάτως ἐρωτᾷ τις πάλιν ἀτί πρέπει νὰ
 πράξω, ἵνα μοι ἐπιτραπῇ νὰ προσέλθω εἰς προαγωγι-
 κάς ἐξετάσεις; Ἡ ἀπάντησις ἡμῶν εἶναι· Ὅρα Θε-
 σμολόγιον Γ. Βενθύλου Τομ. Β. σ. 78—82. Ἐκεῖ εὐρί-
 σκονται ἀναγεγραμμένα πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ταδε.

1 ὅτι δικαίωμα πρὸς ἐξετάσεις τοιαύτας ἔχουσιν
 οἱ ἔχοντες τριετὴ ὑπηρεσίαν,

2 ὅτι κατὰ Μάϊον πρέπει νὰ ζητήσωσι παρὰ
 τοῦ Ὑπουργείου δι' ἀναφορᾶς τὴν ἄδειαν τῶν ἐξε-
 τάσεων, συνάπτοντες ἐν ἀντιγράφῳ καὶ τὰ σχετικὰ
 ἔγγραφα, ἐξ ὧν φαίνεται ἡ τριετής αὐτῶν ὑπηρεσία.

3 ὅτι αἱ ἐξετάσεις γίνονται κατὰ μῆνα Αὐγούστου.

4 ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν θέ-
 σιν των, εἰάν δὲν δοθῇ παρὰ τοῦ Ὑπουργείου ἡ
 ἄδεια. κτλ.